

Нурмухомедова Л. Н.

Студентка магістратури
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: nurmukhamedova.l@gmail.com

Силко Є. М.

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-9698-4993>
Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: evgen_silko@ukr.net

Силко Р. М.

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-1490-4241>
Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: sylko.roman@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НЕПРЕДМЕТНОГО МАЛЮВАННЯ У ЗОБРАЖУВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Мета роботи: розкрити можливості непередметного малювання як арт-терапевтичної техніки у справі розвитку творчості та збереження психоемоційного здоров'я дітей.

У статті розглянуто можливості використання непередметного малювання як арт-терапевтичної техніки у зображувальній діяльності дітей дошкільного віку. Проаналізовано особливості арт-терапевтичного методу у призмі виховного процесу у ЗДО. Показано шляхи використання арт-терапевтичного підходу до зображувальної діяльності дітей. Зокрема подано та проаналізовано основні фактори організації навчально-виховного процесу, структуру занять з непередметного малювання, матеріали та художні техніки. Обґрунтовано ефективність непередметного малювання як арт-терапевтичної техніки для творчого розвитку дітей, їх психоемоційної сфери.

Методологія наукового дослідження. Для пізнання предмету дослідження нами були використані теоретичні та емпіричні методи науково-педагогічних досліджень: 1) метод порівняльно-історичного аналізу (порівняння та аналіз різних підходів до проблеми); 2) причинно-наслідковий аналіз (виявлення, аналіз і пояснення причинно-наслідкових зв'язків); 3) метод контент-аналізу (дозволяє отримати об'єктивну інформацію про стан питання на основі аналізу певних смислових одиниць змісту і форми інформації); 4) метод узагальнення незалежних характеристик (обробка інформації, що надійшла з різних джерел); 5) вивчення та узагальнення педагогічного досвіду.

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні конкретної арт-терапевтичної техніки (непередметне малювання) з точки зору двох незалежних аспектів: з позиції розвитку дитячої творчості (художньо-педагогічний аспект) та з позиції збереження її відновлення психоемоційного здоров'я дітей (суто арт-терапевтичний підхід).

Висновки. Результатом дослідження виступає обґрунтування високої ефективності використання непередметного малювання в умовах ЗДО як арт-терапевтичної техніки, що дозволяє робити акцент на розвиток творчості дітей та значно впливати на поліпшення психоемоційного стану дитини шляхом вільного вираження емоцій та почуттів.

Ключові слова: арт-терапія, непередметне малювання, креативність, релаксація, зображувальна діяльність.

Постановка проблеми. Сьогодні держава, поряд з вихованням та навчанням, значної уваги приділяє здоров'ю дітей. Розробка і впровадження нових результативних «здоров'язберігаючих» педагогічних технологій, форм та методів навчання сприяє збереженню здоров'я, різнобічному розвитку дитини та є життєво важливою необхідністю сучасної системи освіти. Але не треба забувати, що поняття «здоров'я» включає в себе не тільки фізичний, але й психічний стан дітей.

Педагоги констатують, що останнім часом дітей, які потребують особливої уваги, дітей з порушеннями в особистісній сфері дедалі більше [1; 2]. Так, на сьогодні, близько 90% дітей мають відхилення у стані фізичного і психічного здоров'я [5; 1].

Освітня не можуть залишатися осторонь такої гострої проблеми, й постійно шукають у своїх галузях, своїх навчальних предметах нові грані та приховані резерви. Образотворче мистецтво є настільки багатограним, що дозволяє вирішувати не тільки проблему духовного, а й психо-фізичного здоров'я. Адже образотворча діяльність не просто сприяє розвитку дитини й зв'язує між собою важливі функції: зір, рухову координацію, мовлення та мислення, але й визначає духовне становлення та психологічний розвиток особистості.

Помічено, що заняття музикою, живописом, танцями допомагають знімати у людини емоційну напругу, зменшують тривожність, агресію. Такий напрямок отримав назву арт-терапія – лікування за допомогою мистецтва.

Найбільш розповсюдженим видом (технікою) арт-терапії є непередметне малювання. Можливість не говорити, а виражати свої переживання у вигляді малюнка є однією з найважливіших переваг арт-терапевтичного методу у роботі з дітьми, особливо з тими, які мають порушення у психоемоційній сфері, а таких дітей сьогодні чимало.

Враховуючи те, що сучасному вихователю необхідно не тільки спиратися на особливості кожної дитини, але й використовувати всі доступні засоби для її корекції та адаптації у соціумі, арт-терапевтичний метод може стати допоміжним методом у навчально-виховному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблеми арт-терапії у нашій державі досліджують теоретики та практики переважно у галузі психології: А. Бреусенко-Кузнецов, О. Вознесенська, Н. Заболотна, О. Плетка, В. Савінов, О. Скар, В. Стадник, Т. Яценко, Л. Фірсова. Сильною є також російська арт-терапевтична школа. Зокрема, це такі вчені як М. Кисельова, А. Копитін, Л. Лебедева, І. Сусаніна та ін. Фрагментарно зустрічаються дослідження, присвячені арт-терапії в умовах школи, однак, вони переважно стосуються роботи шкільного психолога. Можна констатувати, що окремих досліджень щодо використання елементів арт-терапії у практиці дошкільного закладу практично не існує.

Метою статті є: розкриття можливостей непередметного малювання як арт-терапевтичної техніки у зображувальній діяльності дошкільнят для розвитку творчості та психоемоційного здоров'я дітей.

Арт-терапія є на сьогодні інноваційним методом, що сприяє творчому розкриттю здібностей та сутнісного потенціалу людини, мобілізації внутрішніх механізмів саморегуляції й зцілення. На переконання О. Вознесенської, методи арт-терапії близькі й запитами, і ментальності слов'ян, для яких характерна орієнтація на емоційно-образне переживання, а не на раціональне вирішення внутрішніх психоемоційних конфліктів [2].

Вітчизняні й зарубіжні фахівці відмічають такі позитивні психолого-педагогічні можливості арт-терапії:

- створює позитивний емоційний настрій у групі;
- сприяє творчому самовираженню, розвитку уяви і фантазії, практичних навичок зображувальної діяльності;
- дає можливість дитині виражати свої почуття та емоції у соціально прийнятній формі;
- знижує негативні емоційні стани та їх прояви;
- розвиває відчуття внутрішнього контролю;
- сприяє розвитку комунікативних навичок дитини.

Для того, щоб всі ці можливості використовувати з максимальною продуктивністю, необхідно створити і дотримуватись певних психолого-педагогічних умов. Основою занять з непередметного малювання має виступати творчість. Творчий процес є інтегруючим елементом у арт-терапії. Креативність – це засіб особистісного росту, саморозуміння й відновлення. Створення художніх продуктів не тільки допомагає розкрити творчий потенціал особистості, але й покращити здоров'я та самопочуття [4, 10].

У непередметному малюванні відбувається розвиток креативності як процесу, протилежного імітації, де необхідно лише слідувати певному напрямку, копіювати образ чи навчитись бути технічно досконалим. Лише робота над власними оригінальними образами здатна зв'язати нас з нашим творчим потенціалом, який прихований у кожній людині. Ця діяльність може бути дуже напруженою, фруструючою, суперечливою, особливо для початківців, тут немає взірців для копіювання. Саме через таке подолання цих труднощів творчий процес у арт-терапії здатний привести до інсайту, самоусвідомлення, трансформації.

Нажаль, як свідчить практика, вихователі на заняттях зображувальною діяльністю дуже мало уваги приділяють саме розвитку творчості дітей, через що останні мають значні труднощі у творчому процесі.

Для розкриття креативності із залученням арт-терапевтичної техніки необхідно враховувати низку факторів. Так, до *зовнішніх факторів* пробудження креативності належать: особливим чином організоване середовище, художні матеріали та атмосфера безпеки та прийняття. До *внутрішніх факторів* пробудження креативності відносяться: мотивація та стани піднесення і натхнення.

Арт-терапевтичне середовище і матеріали. Арт-терапевтичний процес передбачає не тільки розкриття креативності, але й знання, розуміння того, яким чином арт-терапевтичне середовище та матеріали, що використовуються в арт-терапії сприяють різноманіттю творчого самовираження особистості.

Найбільш ефективно організоване арт-терапевтичне середовище передбачає наявність двох зон [4, 15]. Одна з цих зон повинна бути обладнана зручними для роботи столами й стільцями. В якості альтернативного обладнання можуть бути присутніми етюдники, настінні дошки та дошки, що розташовуються безпосередньо на підлозі. Таким чином, дітям в залежності від їх уподобань пропонується різноманіття робочих поверхонь. Також в «робочій» зоні арт-терапевтичного середовища повинні бути створені умови, що дають можливість людям не боятись створювати безлад. Бажано також мати можливість у оформленні інтер'єру робочого середовища використовувати творчі продукти учасників занять.

Друга, не менш важлива зона арт-терапевтичного середовища, призначена для релаксації перед початком заняття та групової дискусії, яка завжди слідує після завершення процесу художньої діяльності. Вербальна частина заняття передбачає створення найбільш комфортабельної зони з м'яким покриттям та звуковідтворювальною апаратурою.

У цілому треба відмітити, що арт-терапевтичне середовище відіграє важливу роль у досягненні того чи іншого арт-терапевтичного ефекту. Кожна з деталей створює настрій для занурення у творчу діяльність, а потім – бажання учасника розповісти про створений творчий продукт. Всі елементи середовища повинні бути орієнтовані на створення атмосфери довіри, діалогу, безпеки, зручності. Таке сприятливе середовище можна створити у груповій кімнаті з мінімальними трансформаціями.

Матеріали, що використовуються на заняттях з непередметного малювання повинні бути максимально різноманітні, з різними фізичними властивостями, з різними ступенями контролю в процесі роботи та різними виражальними можливостями. Це дозволить якнайширше розкривати творчий потенціал дітей.

Серед існуючих форм непередметного малювання (індивідуальні, сімейні, групові) для занять зображувальною діяльністю у ЗДО якнайкраще підходить саме групова форма. Дітей варто сприймати передусім як художників, які у своїй роботі фокусуються на процесі самовираження, дослідження й зцілення.

Особливості занять з непередметного малювання. На нашу думку, для таких студійних занять краще підійде структура занять за М. Кисельовою [3, 19]. Вона виділяє такі етапи «зображувальної» терапії:

Перший етап: вільна активність перед власне творчим процесом – безпосереднє переживання.

Другий етап: процес творчої роботи – створення феномену, візуальна подача.

Третій етап: дистанціювання, процес роздивляння, спрямований на досягнення інтенційного бачення.

Четвертий етап: вербалізація почуттів, думок, які виникли в результаті роздивляння творчої роботи.

Основні принципи арт-терапевтичних вправ. Надзвичайно важливим елементом арт-терапевтичного методу є специфічні вправи. Вправи з арт-терапії слугують інструментом для вивчення почуттів, ідей та подій, для розвитку міжособистісних навичок та відносин, для зміцнення самооцінки й впевненості та створення більш впевненого образу себе [3, 70].

Але перед тим, як перейти до власне вправ, необхідно окреслити основні принципи непередметного малювання як арт-терапевтичного підходу, дотримання яких є обов'язковою умовою.

1. Безоціночне сприймання всіх робіт. В арт-терапії немає «вірного» чи «невірного», й це треба чітко пояснити. Дітям треба почувати себе у безпеці, знати, що створення образів – це спосіб передачі свого досвіду, думок та почуттів, і що їх не будуть оцінювати.

2. Важливим є вклад кожного. Кожна дитина робить важливий та унікальний вклад. Всі роботи слід розглядати з рівною повагою, не зважаючи на професійність.

3. Розповідь про свою роботу. Умови для розповіді й обговорення роботи дитини не повинні бути директивними. Не можна інтерпретувати роботу дитини (це може робити лише сам автор за бажанням), і дітей не можна змушувати розкриватися більше, ніж вони того бажують.

4. Основні правила. При роботі з парою чи групою бажано встановити основні правила. Їх треба виконувати із взаємною повагою, цінуючи вклад кожного, щоб навколишнє середовище було безпечним, щоб усі діти добре себе почували.

Приблизний список основних правил: 1) уважно слухати один одного; 2) не переривати того, хто говорить; 3) поважати думку один-одного; 4) не обов'язково брати активну участь у занятті, якщо немає бажання; 5) всі повинні почувати себе комфортно.

5. Процес і продукт. Хоч метод арт-терапії й робить акцент на процесі створення образу, важливим є і сам продукт творчості, який допомагає дитині відчувати закінченість процесу і впевненість у собі.

6. Способи роботи. Вправи можна будувати по-різному. Вони можуть бути з високим чи невисоким ступенем структурованості, що залежить, передусім, від поставленої мети. Наприклад, при роботі з групою для розвитку співробітництва може знадобитися високо структурований підхід, щоб кожна дитина знала, що від неї вимагається і як це співвідноситься з цілим.

7. Способи зберігання робіт. Треба знайти спосіб зберігати робіт дітей, оскільки вони пишуться ними. Існує багато способів, папки, журнал, виставки, фотографування й архівація.

Вправи. Існує багато спеціально розроблених вправ з непередметного малювання. Вони поділяються на індивідуальні, парні та групові, розрізняються за структурою, метою, використаними матеріалами. У зображувальній діяльності дошкільників можна використовувати будь-які вправи, засновані на арт-терапевтичному методі, виходячи з мети і особливостей занять. Такі вправи можна проводити зі всім колективом, у групі, парами чи індивідуально й адаптувати їх до різноманітних умов.

Починати вправи можна по-різному. Деякі заняття починаються з попереднього обговорення, деякі – спонтанно, інші – за взаємною згодою. Взагалі, в арт-терапевтичній практиці існує два основні підходи: директивний, який передбачає наявність конкретного завдання, теми чи інструкції, та недирективний, що передбачає відсутність певних регламентуючих вказівок у процесі створення тих чи інших візуальних образів.

Висновки. Отже, підсумовуючи, можемо констатувати, що арт-терапією накопичено значний багаж цінних знань, методів і прийомів, які з успіхом можуть бути використані в практиці зображувальної діяльності у ДНЗ. Використання непередметного малювання як арт-терапевтичної техніки дозволяє зробити акцент на розвиток творчості дітей, вираженні почуттів та емоцій, виробленні міжособистісних навичок та відносин, укріпленні самооцінки та впевненості в собі. Крім того, зображувальна діяльність з використанням непередметного малювання позитивно впливає й на фізичне здоров'я дітей, адже саморозкриття через художню експресію вносить суттєвий вклад у стан фізичного здоров'я та сприяє позитивному настрою дітей.

Необхідно зазначити, що мова не може йти про повноцінну психотерапію, цим мають займатися фахівці. Нашою задачею було розкрити ті позитивні моменти арт-терапевтичної техніки, які можна використовувати у зображувальній діяльності дітей, сприяючи їх творчому розвитку, самовдосконаленню, саморозкриттю, самоконтролю.

Подальших досліджень потребують формат арт-терапевтичної роботи з дітьми, особливості формування арт-терапевтичної групи, діагностичні можливості непередметного малювання як арт-терапевтичної техніки.

References

1. Бабич В. І. Модель формування культури здоров'я учнів в сучасних умовах шкільної освіти. *Науковий вісник Донбасу*. 2010. № 1 (9). С. 23-27. [Електронний ресурс]. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN9/index.htm>.
Babych, V. I. (2010). Model formuvannya kultury zdorovya uchniv v suchasnykh umovakh shkilnoi osvity [A model for shaping students' health culture in today's school environment]. *Naukovyy visnyk Donbasu – Scientific bulletin of Donbass*, 1, 23-27. Retriever from <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN9/index.htm>.
2. Вознесенська О. Використання арт-технологій в сімейній психотерапії. *Простір арт-терапії: Зб. наук. ст. ЦПППО АПН України, ГО «Арт-терапевтична асоціація»*. Київ: Міленіум, 2007. Вип. 1. 232 с.
Voznesens'ka, O. (2007) Vykorystannia art-tekhnologii v simeinii psykhoterapii [Use of art technologies in family psychotherapy]. *Prostir art-terapiyi: Zb. na-uk. st. TSIPPO APN Ukrainy, HO «Art-terapevtychna asotsiatsiya» – Space art therapy: a collection of scientific articles*. Kyiv, Ukraine: Milenium, 2007, 1, 232.
3. Киселева М. В. Арт-терапия в работе с детьми: руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми. Санкт Петербург: Речь, 2006. 158 с.
Kiseleva, M. V. (2006) Art-terapiya v rabote s detmi: rukovodstvo dlya detskikh psikhologov, pedagogov, vrachey i spetsialistov, rabotayushchikh s detmi [Art therapy in working with children: a guide for pediatric psychologists, educators, doctors and specialists working with children]. Sankt Peterburg: Rech'.
4. Сусанина И. В. Введение в арт-терапию: учебное пособие. Москва: Когито-Центр, 2007. 95 с.
Susanina, I. V. (2007) Vvedeniie v art-terapiyu: uchebnoye posobiye [Introduction to Art Therapy: A Tutorial]. Moskva: Kogi-to-Tsentr.

5. Сутула В. О., Кочуєва М. М., Бондар Т. С. Здоров'я школярів як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 17 (204). С. 295–305.
Sutula, V. O., & Kochuyeva, M. M., & Bondar T. S. (2010). Zdorovya shkolyariv yak sotsialno-pedahohichna problema [Pupils' health as a social and pedagogical problem]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Lugansk National Taras Shevchenko University*, 17(204), 295-305.

Nurmukhomedova L.

Student,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) nurmukhamedova.l@gmail.com

Sylko Y.

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-9698-4993>

PhD in Pedagogical sciences, Associate Professor,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) evgen_silko@ukr.net

Sylko R.

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-1490-4241>

PhD in Pedagogical sciences, Associate Professor,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: sylko.roman@gmail.com

FEATURES OF THE USE OF NON-DRAWING IN THE VISUAL ACTIVITIES OF PRESCHOOLERS

Article's purpose: to reveal the possibilities of non-objective drawing as an art-therapeutic technique in the development of creativity and preservation of psycho-emotional health of children.

The article deals with the possibility of using non-objective drawing as an art-therapeutic technique in the pictorial activity of preschool children. The peculiarities of the art-therapeutic method in the prism of the educational process in DNZ are analyzed. Ways of using art-therapeutic approach to children's imagery are shown. In particular, the basic factors of the organization of the educational process, the structure of lessons in non-objective drawing, materials and art techniques are presented and analyzed. The effectiveness of non-objective drawing as an art-therapeutic technique for creative development of children, their psycho-emotional sphere is substantiated.

Methodology. We used theoretical and empirical methods of scientific and pedagogical research to know the subject of the study: 1) the method of comparative-historical analysis (comparison and analysis of different approaches to the problem); 2) cause and effect analysis (identification, analysis and explanation of cause and effect relationships); 3) method of content analysis (allows to obtain objective information about the status of the issue based on the analysis of certain semantic units of content and form of information); 4) method of generalization of independent characteristics (processing of information received from different sources); 5) study and generalization of pedagogical experience.

Scientific novelty of the study is to study a specific art-therapeutic technique (non-objective drawing) from the point of view of two independent aspects: from the standpoint of the development of children's creativity (artistic and pedagogical aspect) and from the standpoint of preserving and restoring the psycho-emotional health of children (a purely art-therapeutic approach).

Conclusions. The result of the study is the substantiation of the high efficiency of using non-objective drawing in the conditions of HLS as an art-therapeutic technique, which allows to emphasize the development of children's creativity and significantly influence the improvement of the psycho-emotional state of the child through the free expression of emotions and feelings.

Keywords: art therapy, non-objective drawing, creativity, relaxation, pictorial activity.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Т. В. Дорошенко